

بایستگی‌ها در مدیریت خانواده از منظر کاوش‌های وحیانی

"In every society, the family institution is considered the most important, formed by the marriage of a man and a woman, resulting in the birth of children. The family nucleus plays a significant role in the happiness and misfortune of individuals, serving as a foundation for their growth. This foundation can only be established when the family institution is consolidated and its pillars strengthened. The management of the family institution involves dos and don'ts that couples should heed; however, some families sometimes overlook these necessities, leading to family problems such as discord and even separation. Therefore, examining the necessities of family management is essential to inform couples about these requirements and obligations of married life. Thus, the necessity has arisen to gather library information and process it descriptively and analytically to address the necessities of family management from the perspective of divine explorations. In this research, the necessities by women for managing the family, such as obedience to the husband, respect for the husband, humility and modesty towards the husband, and gratitude for the husband's efforts, and the necessities by men for managing the family, including providing for the family's welfare, protecting and supporting the family, men's cooperation in household affairs, and anger management, have been examined."

چکیده

در هر جامعه‌ای نهاد خانواده مهم‌ترین نهاد به شمار می‌آید که از ازدواج زن و مرد شکل گرفته و در نتیجه این پیوند زناشویی فرزندان متولد خواهند شد. کانون خانواده در سعادت و شقاوت افراد نقش مهمی دارد و بستری برای رشد افراد است. این بستر زمانی می‌تواند ایجاد شود که بتوان نهاد خانواده را تحکیم نمود و پایه‌های آن را مستحکم کرد. در نهاد خانواده بایدها و نبایدهایی مطرح است که به خصوص زوجین بایستی به آن توجه کنند؛ اما گاه برخی از خانواده‌ها از این بایسته‌ها غافل‌اند و به آن توجه ندارند که همین امر سبب بروز مشکلات خانوادگی نظیر اختلاف و حتی جدایی زوجین می‌گردد؛ از این‌رو بررسی بایسته‌های مدیریتی جهت آگاه‌سازی زوجین از این الزامات و حقوق زندگی مشترک لازم و ضروری است؛ بنابراین ضرورت ایجاد کرده است تا با جمع‌آوری کتابخانه‌ای اطلاعات و پردازش توصیفی - تحلیلی آن به بیان بایسته‌ها و الزامات رفتاری زن و مرد از منظر کاوش‌های وحيانی پرداخته شود و در پژوهش الزامات رفتاری زن همچون تمکین از همسر، اطاعت از مرد، احترام به همسر، فروتنی و تواضع در مقابل مرد و تشکر از زحمات همسر و وظایف مرد برای مدیریت خانواده از جمله تأمین رفاه خانواده، حفاظت و حمایت از خانواده و نیز رعایت حقوق زن از طرف او مانند همکاری در امور خانه و کنترل خشم مورد بررسی قرار گرفته است. انجام مطلوب وظایف و رعایت حقوق می‌تواند زمینه‌ساز مدیریت و حفظ بنیان خانواده از تزلزل‌های احتمالی باشد.

کلیدواژه‌ها: بایستگی‌های مدیریتی، حقوق زوجین، خانواده، زوجین، وظایف زوجین، کاوش‌های وحيانی، مدیریت خانواده.

مقدمه

در هر خانواده زن و مرد ستون و محور اصلی به شمار می‌آیند که هر یک وظایف خطیری در نهاد خانواده بر عهده دارند. نیز هر یک حقوقی بر دیگری دارد. در دین اسلام به عنوان جامع‌ترین دین، در کتاب آسمانی قرآن کریم به وظیفه زوجین اشاره شده و به دلیل جایگاه و مسئولیت مهم آنان، ائمه اطهار(علیهم السلام) نیز در موقعیت‌های گوناگون به این مسئله پرداخته‌اند؛ زیرا چگونگی رفتار زوجین سبب تزلزل و یا تعالی خانواده خواهد شد؛ اما امروزه به دلیل سبک زندگی نادرست و تلاش دشمنان اسلام برای تزلزل نهاد خانواده، بسیاری از زوجین از بایستگی‌ها و حقوق متقابل آگاه نیستند و با الهام از زندگی غربی، رفتارهایی اشتباه را اتخاذ می‌کنند؛ لذا بررسی این امر از اهمیت بالا برخوردار است و نبود پژوهشی جامع در این باره بر اهمیت موضوع می‌افزاید اگرچه آثار مشابهی در این زمینه وجود دارد که می‌تواند مساعد تحقیق قرار گیرد از جمله:

مقاله‌ی همسرمداری مطلوب با تأکید بر سیره‌ی حضرت خدیجه (سلام الله علیها) نوشته‌ی مریم باقری نژاد و طیبه جهانتاب در همایش ملی بانوی هزاره اسلام در سال 1400 به چاپ رسیده است. در این مقاله تنها به وظایف زن در نهاد خانواده اشاره شده است در حالی که در مقاله حاضر علاوه بر رفتارهای زن، رفتارهای مرد که سبب مدیریت خانواده شود نیز مورد بررسی قرار گرفته است. ابراهیم امینی کتابی را با عنوان آیین همسرمداری و اخلاق خانواده در سال ۱۳۷۸ نوشته‌اند. در این کتاب بیشتر به مباحث اخلاقی پرداخته شده است. مقاله‌ی (بازنمایی آداب همسری در قرآن با تأکید بر سیر نزول آیات) تألیف طاهره سترگ و همکارانش در پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده در سال ۱۴۰۰ به چاپ رسیده است. در این اثر نیز به آداب همسری از نگاه قرآن پرداخته شده است. مقاله (همسرمداری مطلوب: راه کارها و آسیب‌ها) تألیف غلامرضا صالحی در نشریه معرفت در سال 1385 منتشر شده است. در این اثر همانطور که از عنوانش هویدا است، به آسیب‌های زندگی خانوادگی پرداخته شده است. وجه تمایز تحقیق حاضر در بررسی مختصر و مفید وظایف و حقوق با نگاه مدیریتی است.

مفهوم شناسی

شایسته است در ابتدا برای فهم بهتر موضوع پژوهش، به تعریف واژگان مهم پژوهش پرداخته شود:

خانواده

خانواده در لغت به معنی خاندان، دودمان، تبار، دوده، اهل خانه می‌باشد.^۱ عده‌ای دیگر گفته‌اند: خانواده به معنی عشیره است و همچنین شجره و نسل هم معنی می‌دهد.^۲ عده‌ای دیگر گفته‌اند: خانواده در قرآن به معنی اهل است.^۳ مثل آیه مبارکه‌ی «رحمت الله و برکاته علیکم اهل البیت».^۴ در اصطلاح کوچکترین واحد اجتماعی، شامل پدر، مادر و فرزندان را خانواده گویند.^۵ عده‌ای دیگر گفته‌اند: خانواده، واحد اجتماعی نشأت گرفته از ازدواج یک زن و یک مرد است که فرزندان پدید آمده از آن‌ها، آن را تکمیل می‌کنند.^۶

بایستگی‌های زن در مدیریت خانواده

زن برای مدیریت خانواده دارای نقش مهمی بوده که در پژوهش حاضر به دو نقش زنان برای مدیریت خانواده یعنی نقش تمکین برای همسر و محبت به اعضای خانواده اشاره شده است. یعنی اگر زن به وظایف خود عمل و حقوق همسر و فرزندان را رعایت کند مستقیم و غیر مستقیم در مدیریت عاطفی خانواده نقش‌آفرین است:

1) تمکین همسر

اولین وظیفه زن در قبال همسر تمکین است. یکی از کارکردهای خانواده، تأمین و ارضای جنسی زن و مرد در چارچوب شرعی است تا زوجین از انحرافات جنسی به دور باشند؛ ولی اگر همین کارکرد رخ ندهد و زن و مرد در محیط خانواده ارضای جنسی و تأمین نشوند، به سمت زنا و فحشا سوق پیدا می‌کنند و نتیجه‌ی آن برای خانواده زیان بار است؛ مثل وجود زنای محصنه، تجاوز، هم جنس گرایی، زنان فاحشه، دختران و زنان فراری و... که این موارد تحکیم و استواری جامعه را به هم می‌ریزد؛ لذا اگر غرائز جنسی را در محیط خانواده کنترل کنند نتیجه‌ی آن در

^۱ - دهخدا، لغت نامه، ج 18، ص 184.

^۲ - قرشی، قاموس القرآن، ج 5، ص 1.

^۳ - مصطفوی، تحقیق فی کلمات قرآن، ج 1، ص 360.

^۴ - سوره ی هود، آیه ی 73.

^۵ - شاهرودی، فرهنگ فقه، ج 3، ص 422.

^۶ - قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ج 1، ص 20.

خانواده تأمین آرامش روحی- روانی زوجین و ایجاد یک خانواده با عفت و پاک و به دور از انحرافات و استوار در مواجهه با آسیب‌ها ایجاد می‌کند و خبری از زنا، تجاوز، قتل، بی‌ناموسی، چشم‌چرانی و... نیست.

کنترل و ارضای جنسی فقط در مورد زوجین نیست؛ بلکه در مورد فرزندان دختر و پسر نیز باید رعایت شود. دین اسلام برای کنترل جنسی فرزندان نیز برنامه دارد. دین اسلام به خانواده‌ها دستور داده است که اولاً کنترل و مراقب فرزندان بی‌همسر خود باشند و ثانیاً فرزندان بی‌همسر خود را همسر دار کنند تا در جهت ارضای جنسی خود به وسیله‌ی حرام متوسل نشوند و برای خانواده بحران ایجاد کنند.

قرآن کریم در این مورد بیان می‌کند: «مردان و زنان بی‌همسر خود را همسر دهید، همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را؛ اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد؛ خداوند گشایش‌دهنده و آگاه است.»^۱ چنان که دین اسلام سفارش کرده است خانواده به غرائز جنسی فرزندان نیز توجه داشته باشند و پیشنهاد این است که دختران و پسران را در سنین کم مزدوج کنند و شرایط زندگی حداقلی را برای آنها مهیا کنند تا به معضلات جامعه افزوده نشود.

رهبری در مورد این کارکرد فرموده است: «اسلام، گزینه جنسی را پشتمانه‌ای برای استواری بنای خانواده قرار داده است؛ یعنی وسیله مدیریت خانواده. وقتی زن و مرد، عقیف، دین‌دار و خدا ترسند و بنا بر دستور اسلام از گناه در باب گزینه جنسی می‌پرهیزند، به طبع، نیاز زن و مرد به یکدیگر در این زمینه بیشتر خواهد شد. وقتی به هم زیاده‌تر احتیاج داشتند، بنای خانواده که پایه اصلی آن زن و مرد است، مستحکم‌تر خواهد شد. اسلام می‌خواهد این پشتوانه را از خانواده نگیرد. اسلام از انسان‌ها می‌خواهد این گزینه را بیرون از محیط خانواده اشباع نکنند، تا مبدا در برابر خانواده بی‌قید و بی‌اعتنا و لاابالی بشوند. از این روست که اسلام جلوی این راه را سد می‌کند.»^۲ بنابراین با توجه به سخنان رهبری تمکین زوجه سبب مدیریت نهاد خانواده می‌گردد.

2) اطاعت از شوهر

یکی از مهم‌ترین بایسته‌های رفتاری زن برای مدیریت نهاد خانواده، اطاعت از شوهر است. انسان باید تنها در برابر خدا اطاعت کند و اطاعت از شوهر هم در راستای اطاعت از خداوند

^۱ - وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (نور، 32).

^۲ - بهشتی، خانواده و کارکردهای مثبت آن در سخنان مقام معظم رهبری، ص 70.

خشم‌نگیری». ^۱با توجه به حدیث معلوم می‌شود که اگر انسان بتواند خشم خود را مهار کند این مهار خشم سبب خشنودی اعضای خانواده می‌گردد و در نتیجه مدیریت نهاد خانواده را به دنبال دارد؛ البته مهار خشم تنها در مورد مردان نیست؛ بلکه بانوان نیز باید خشم خود را فرو برند تا بتوانند پایه‌های زندگی را استحکام بخشند.

1. (وَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ص مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الدِّينُ فَقَالَ حُسْنُ الْخُلُقِ ثُمَّ أَتَاهُ عَنْ يَمِينِهِ فَقَالَ مَا الدِّينُ فَقَالَ حُسْنُ الْخُلُقِ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قِبَلِ شِمَالِهِ فَقَالَ مَا الدِّينُ فَقَالَ حُسْنُ الْخُلُقِ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ وَرَائِهِ فَقَالَ مَا الدِّينُ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ وَ قَالَ أَمَّا تَفْقَهُ الدِّينَ هُوَ أَنْ لَا تَغْضَبَ) ورام‌بن‌ابی‌فراس، تنبیه الخواطر و نزهه النواظر (مجموعه ورام)، ج 1، ص ۸۹.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین و آشناسازی مخاطبان بایسته‌های مدیریت نهاد توسط زن و مرد به پرسش اصلی پژوهش؛ بایسته‌های مدیریت خانواده از منظر کاوش‌های وحیانی چیست پاسخ داده است؛ چرا که برخی از زوجین از بایدها و نبایدهایی که در مدیریت خانواده الزامی است آگاه نیستند و در نتیجه نمی‌توانند خانواده را به درستی مدیریت کنند و محیط خانواده با تنش و مشکلات عدیده روبه رو می‌شود؛ از این رو به موضوع پژوهش پرداخته شد و نتایجی حاصل شد که به شرح زیر است:

مهمترین بایسته‌ی در مدیریت نهاد خانواده که توسط زن باید انجام گیرد، تمکین از همسر خویش است؛ یعنی زن باید وظایف زناشویی خود را به نحو احسن انجام دهد و نیازهای جنسی همسر را فراهم کند. همچنین زنان باید در خروج از خانه و سایر موارد از همسر خود اطاعت کنند تا نهاد خانواده مدیریت شود، همچنین بانوان باید احترام همسر را حفظ کنند و در مقابل همسر متواضع و فروتن باشند و از زحمات همسر قدردانی کنند. علاوه بر آنکه رفتار زن موجب مدیریت خانواده می‌گردد رفتار مرد نیز برای مدیریت خانواده مؤثر است؛ یعنی مرد باید برای رفاه خانواده تلاش کند و نیازهای مادی و معنوی آنها را فراهم کند، از اعضای خانواده حمایت و حفاظت کند و امنیت خانواده را حفظ نماید و در امور خانه با همسر خود همکاری کند و در مواقع عصبانیت خشم خود را کنترل کند.

منابع و مآخذ

*قرآن کریم

منابع فارسی

- 1) امینی، ابراهیم، آیین همسر داری و اخلاق خانواده، تهران: انتشارات اسلامی، 1389 ش.
 - 2) پورمحمدی ماهونکی، صدیقه، پیامدهای اجتماعی رفاه زندگی، قم، انتشارات هاجر، 1396 ش.
 - 3) جعفری نژاد، کامران، همکاران، مشاوره و روانشناسی خانواده، تهران: اندیشه ماندگار، چاپ پنجم، ۱۳۹۹ ه. ش.
 - 4) حسین خانی، هادی، الگوهای خانواده اخلاقی، ترسیم سیمای خانواده اخلاقی در آینه الگوهای علمی، معنوی، قم، مؤسسه فرهنگی هنری طریق معرفت ثقلین، 1394 ش.
 - 5) حسینی نیا، اقبال، اخلاق زندگی، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸ ه. ش.
 - 6) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1377.
 - 7) رجایی، محمد رضا، راز خوشبختی زن و مرد، اصفهان: مرغ سلیمان، ۱۳۹۱ ه. ش.
 - 8) سلطانی، علی، مردان باغیرت، تهران، پژواک اندیشه، ۱۳۷۸ ه. ش.
 - 9) شاهرودی، محمود، فرهنگ فقه، قم، دارالعلم، 1420 ه. ق.
 - 10) قائمی، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، تهران، انجمن اولیا و مربیان، 1382.
 - 11) قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ ه. ش.
 - 12) عبدلی، سجاد، آثار قدرت بخشش در زندگی، بی جا: بی نا، ۱۳۹۹ ه. ش.
 - 13) محمودی، ژیل، آثار غیرت در خانه، تهران: جنگل، ۱۳۶۷ ه. ش.
 - 14) مظاهری، حسین، خانواده در اسلام، قم، انتشارات شفق چاپ هشتم، بی تا.
- منابع عربی
- 15) پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۲ ه. ش.

- (16) تمیمی آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، قم: دارالکتاب الاسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ق.
- (17) جوهری، اسماعیل بن حماد، **الصحاح**، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۴۰۴ ه.ق.
- (18) حرعاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، قم: آل‌البیت علیه السلام، ۱۴۲۴ ه.ق.
- (19) ترمذی، محمد بن عیسی، **سنن الترمذی**، مصر: دار الحديث، ۱۴۱۹ ه.ق.
- فراهیدی، خلیل بن احمد، **ترتیب العین**، قم: مؤسسه دارالهجره، ۱۴۰۹ ه.ق.
- (20) طوسی، محمد بن حسن، **التهذیب**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ه.ش.
- (21) فراهیدی، خلیل بن احمد، **ترتیب العین**، قم: مؤسسه دارالهجره، ۱۴۰۹ ه.ق.
- (22) قرشی، سیدعلی‌اکبر، **قاموس القرآن**، تهران: انتشارات دارالکتب اسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ ش.
- (23) کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه.ق.
- (24) متقی هندی، علی بن حسام الدین، **کنز العمال**، بیروت: انتشارات موسسه الرساله، ۱۴۱۰ ق.
- (25) مجلسی، محمدباقر، **بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار**، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ه.ش.
- (26) محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۷ ه.ش.
- (27) مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن**، تهران: انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ ش.
- (28) ورام‌بن‌ابی‌فراس، مسعود بن عیسی، **تنبيه الخواطر و نزهه النواظر (مجموعه ورام)**، قم: انتشارات مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ ق.

مقالات

- (29) بهشتی، سهیلا، **خانواده و کارکردهای مثبت آن در سخنان مقام معظم رهبری**، مجله طوبی، شماره ۲۴، آذر ۱۳۸۶.

(30) صالحی ، غلامرضا ، همسر داری مطلوب ; راه کارها و آسیب ها نشریه معرفت،

1385